

Mirko Kovač

Življenjska pot dr. Marka Natlačena

Kip dr. Marka Natlačena, avtor Drago Tršar, 2007

Življenjska pot dr. Marka Natlačena

Ob napadu na Kraljevino Jugoslavijo je skupaj s še drugimi predstavniki legalnih političnih strank na območju Dravske banovine 6. aprila 1941 ustanovil Narodni svet za Slovenijo, katerega cilj je bil, da bi se s čim manj žrtvami oblikovalo slovensko avtonomno ozemlje pod nadzorom enega samega okupatorja. V prvih dneh okupacije se je Natlačen trudil, da bi stvari potekale brez nepotrebne prelivanja krvi, in je na primer komuniste, ki so bili v zaporih, ukazal izpustiti. Ko so Italijani formalno priključili okupirano slovensko ozemlje Kraljevini Italiji, so kot posvetovalno telo ustanovili Sosvet (Konzulto), katerega član je bil Natlačen do 18. septembra 1941, ko je zaradi represalij okupatorja nad civilnim prebivalstvom iz njega protestno izstopil. Skupaj z drugim člani sosveta je šel junija 1941 predstaviti težak položaj Slovencev papežu, hkrati pa so se morali sestati tudi z Mussolinijem, kateremu so predali lojalnostno izjavo, ki je bila objavljena tudi v ljubljanskih časnikih.

Več kot leto dni po tem, ko je Natlačen pretrgal stike z okupatorjem, ga je ustrelil izkušen likvidator Varnostno obveščevalne službe Osvobodilne fronte Franc Stadler - Pepe. Povzeti so nekateri odzivi na likvidacijo v tedanjem tisku in dnevniški zapis Edvarda Kocbeka ob samem dogodku. Iz sosledja dogodkov in pojasnil organizatorjev likvidacije je očitno, da Marko Natlačen 13. 10. 1942 ni bil likvidiran zaradi očitanih mu stikov z okupatorjem, ki so bili omejeni na njegovo funkcijo v prvih petih mesecih okupacije, ampak kot politični nasprotnik v državljanski vojni.

Domači kraj

Rod Marka Natlačena izvira iz zgornje Vipavske doline iz vasi Manče, ki leži okoli 4 kilometre jugovzhodno od Vipave. Konec devetnajstega stoletja je vas Manče sodila v občino Lože. V tem času je celotna občina Lože (vasi Manče – 29 hiš in Lože – 54 hiš) štela 452 prebivalcev, od tega 123 za šolo godnih otrok. Lokalna šolska občina je bila sestavljena iz občin Goče in Lože. Goče so v tistem času imele 105 hiš s 667 prebivalci. Šolska občina je sodila v Vipavsko dekanijo, upravno v Postojnsko okrajno glavarstvo in deželo Kranjsko.¹

Manče in Lože pripadajo župniji Goče. Goče so idilična vas na slemenu enega izmed vzhodnih vipavskih gričev (279 m), ob vznožju katerega ležijo Manče. Skozi Manče se vije cesta med vzhodno Vipavsko dolino in Krasom. Jedro Goč

¹ Postojnsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis. Spisali in izdali učitelji v okraju. V Postojini 1889, str. 161.

Goče.

7,6 km od Vipavskega trga na južno-zahodni višini do 300 m visokega holmovja se dviguje sredi vinogradov in sadosnega drevja mična vas Goče. Leži na 279 m visokem griči, ter ima v svojem podnožji proti severo-vzhodni strani se razprostirajočo divno Vipavsko dolino. Kraj šteje 667 prebivalcev in 105 hiš. Šolska občina obstoji iz dveh politično samostalnih občin: Goče in Lože. Občina Ložka se loči v vas Lože s 54 hišami in v vas Manče z 29 hišami. Vasi štejeta 452 prebivalcev. Za šolo godnih otrok je 123.

Tù se govori čista slovenščina, izvzemši nekaj iz laščine, nekaj iz nemščine povzetih izrazov.

Ljudstvo se bavi v prvi vrsti z vinarstvom in poljedelstvom, v drugi vrsti z živino- in svilorejo.

Zemljišča občine Goče merijo:

8 ha,	39 a,	85 m ²	je senožeti,
121 "	7 "	61 "	" " vinogradov,
161 "	15 "	20 "	" " pašnikov,
21 "	97 "	8 "	" " gozdov,
52 "	43 "	9 "	" " njiv s trtami,
76 "	49 "	17 "	" " pašnikov z lesom,
2 "	10 "	44 "	" " stavišč,
8 "	7 "	20 "	" " nerodovitne zemlje.

Občina Lože pa ima:

8 ha,	75 a,	40 m ²	njiv,
71 "	74 "	38 "	" senožeti,
— "	61 "	64 "	" malih vrtov,
— "	16 "	44 "	" velikih vrtov,
82 "	5 "	60 "	" vinogradov,
96 "	1 "	4 "	" pašnikov,
1 "	80 "	48 "	" gozda,
96 "	40 "	32 "	" njiv s trto,
8 "	57 "	62 "	" pašnikov z lesom,
2 "	30 "	33 "	" stavišč,
9 "	53 "	2 "	" nerodovitne zemlje.

Vina se največ pridelava; izmed poljskih pridelkov pa krompirja, repe, zelja, fižola, ječmena, reži. A tudi sadjarstvo se vedno bolj razvija.

Ljudstvo ostaja doma. Kedar glavni pridelek, vino, obrodi in je vinska kupčija znatna, je materijalno stanje ljudstva povoljno. Obrtnije, razven najpotrebnejših rokodelcev, ni.

„Oplesno“, hribski studenec, po cevéh v srenjski vodnjak napeljan, daje občanom zdrave pitne vode, drugi vrelec na meji, „Šumljak“, teče proti zahodu, tretji „v Skalcih“ ima zelo bistro vodico ter teče proti severo-vzhodu; potok „Malikovnik“ se izteka v „Močilnik“ in ta v „Vipavo“, katera izliva vse Vipavsko vodovje v „Sočo“ in ta zopet v jadransko morje. Na južni strani vasi ugledamo bajer, „Kal“ imenovan, v pomorski visočini 234 m.

Gočam pripada deloma i 469 m visoki hrib Jasen.

Glavna zemeljska zvrst Goškega ozemlja je lapor (soldan), kamen-apnenek, deloma ilovina, tu „karlovina“ imenovana. Podnebje je milo.

Skladna cesta vodi skozi Branico v Trst; občinska pota pa držé iz Vipavske doline po „Raztegenici“ na Goče. Od imenovane skladne ceste se zavije nova cesta pri belem križi mimo „Kala“ na Goče, a potem naprej na Erzelj.

Šolska občina pripada dekaniji in sodnji Vipavski.

Cerkev sv. Andreja je glavna, ona pri Materi Božji na Oboluncu pa podružnica. Kapelica, Kristusovemu trpljenju posvečena, je na pokopališči.

V občini Lože stoji grad Lož (Leutenburg), nekedanja posest l. 1753 porojenega, 1810 umrlega poslanika v Petrogradu (1780) in na Nizozemskem (1790), grofa Ljudevita Cobenzl-a, katerega slika je še danes v Ložkem gradu razobešena. Tam se vidijo tudi slikarski umotvori iz Nizozemske, Ruske in Danske. To je zapuščina imenovanega slovečega poslanika.

Grad Lož so posedali že za časa Valvazorja grofi Kobencelji, ki pa niso radi obilnih poslov in prostranih posesti vedno v njem bivali. Na Vipavskem so imeli grofovi Kobencelji razven Ložkih kmetov i prostrana posestva na Ustiji; dalje je bil v njihovi posesti Štanjolski grad; v Ribniški dolini grada Breg in Ribnica itd.

Zapis iz knjige Postojinsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis. V Postojini 1889

Manče danes (Foto Mirko Kovač)

z župnijsko cerkvijo sv. Andreja še vedno ohranja svojo prvotno podobo, kar ji daje poseben čar. Prebivalstvo župnije je bilo kmečko, ukvarjalo se je predvsem s poljedelstvom, sadjarstvom in vinarstvom.²

Marko Natlačen se je rodil očetu Petru (1834–1911) in materi Jožefi (1833–1907), rojeni Rener, na velikonočno soboto, 24. aprila 1886, in še isti dan ga je krstil Goški župnik Janez Hladnik. Kot je razvidno iz krstnih knjig goške župnije, je rod Natlačenov domoval na isti domačiji (Manče 22) vsaj štiri generacije. Petru in Jožefi se je v letih od 1875 do 1894 rodilo devet otrok, od katerih so trije umrli v ranih otroških letih, eden v najstniških in Edvard (1876–1911) pri petintridesetih letih starosti. Na domačiji je ostal najstarejši sin Janez (1875–1964), tretji sin Peter (1878–1935) je postal duhovnik, Marko (1886–1942) se je rodil kot šesti otrok, štiri leta starejša od nje je bila še sestra Marija (1882–1946).³

Po pripovedovanju najstarejšega brata Janeza so bili Natlačenovi zelo siromašna družina in ne držijo nekatere navedbe v življenjepisih Marka Natlačena, da je bil njegov oče premožen kmet.⁴ To potrjuje tudi podatek iz evidence študentov s Kranjske na Dunajski univerzi, kjer je kot poklic očeta naveden »gostač«.⁵ Šele leta 1870 je bila z lokalno zemljiško reformo Natlačenovim in drugim Mančanom

² Prav tam, str. 162.

³ Arhiv župnije Goče.

⁴ Iz rokopisa spominov Ivanke Rehar (1934), hčerke Ivane, po pripovedovanju njenega starega očeta Janeza Natlačena (1875–1964). Drugi vir je Vida Jamšek (1921), hčerka Janeza Natlačena, ki živi na rodnem domu Natlačenovih.

⁵ Alojz Cindrič: Študenti s Kranjske na Dunajski univerzi. Ljubljana 2009 (dalje Cindrič, Študenti s Kranjske), str. 543.

dodeljena gmajna v souporabo za pašo, Natlačeni pa so na Nanosu pridobili še dve manjši parceli gozda. Po podatkih iz zemljiške knjige posest Petra Natlačena iz Manč 22 ni presegala niti pol hektarja.⁶ Leta 1907 je bil narejen prepis kmetije na najstarejšega Markovega brata Janeza, ki se je naslednje leto poročil. Po pripovedovanju Janezove hčere Vide se je slednji predvsem posvetil obdelovanju zemlje, oče Peter pa se držal doma in skrbel za živino.

Otroci v Mančah so bili več lačni kot siti. Včasih so si pomagali tako, da so šli k bogatima kmečkima družinama na Goče prosit za kakšen kuhan krompir ali repo, ki so jo dekले kuhale za prašiče. Čevljev ni bilo. Hodili so bosí tudi pozimi. Čevlje so si delali iz starih cunj ali pa so iz koruznega lubja spletli kite po obrisu noge in jih povezali s platnom. Čez dan so morali otroci pomagati staršem pri raznih opravilih na polju in kmetiji. Spali so na senu, če pa je bilo več otrok, so fantje spali na seniku, dekleta pa v izbi na posteljah z lubjem ali slamo. Prvi otrok je moral že v rani mladosti z živino na pašo, ko je odrasel, pa prijeti za težja dela in pašo prepustiti mlajšim.⁷ Da je imel tudi Marko Natlačen osebne izkušnje s paše, lahko sklepamo po njegovem doživetem opisu pastirskega življenja v prispevku v glasilu Alojzijevišča Domače vaje leta 1903.

Prva šolska leta

O šolanju Marka Natlačena do tretjega razreda klasične državne gimnazije v Ljubljani (1901/02) ni natančnih podatkov. O šolanju lahko sklepamo po običajih glede šolanja otrok iz Manč v tistem času in iz nekoliko bolj podrobnih podatkov o šolanju starejšega brata Petra. Otroci z Manč so po navadi prvič prestopili šolski prag v Goški enorazrednici, ki je bila sredi vasi. Redna šola na Gočah je začela leta 1851. Največ zaslug za postavitev šole je imel vipavski dekan Jurij Grabrijan. V času šolanja Marka Natlačena je v šoli učil učitelj Franjo Mrcina. Po pripovedovanju vaščanov je bil za tiste čase dober učitelj, vendar zelo strog. Otroci so pisali na tablice. Bolj nadarjeni otroci iz okoliških vasi so po nekaj razredih šolanja v domači enorazrednici nadaljevali osnovno šolanje v štirirazrednici Vipavi. Tam je bil Marko član Marijine družbe za fante, katere duhovni vodja je bil v letih 1897–1899 takratni vipavski kaplan in poznejši škof v Skopju Janez Gnidovec.⁸

Markov brat Peter je celotno gimnazijsko šolanje z maturo vred opravil na državni klasični gimnaziji v Gorici, kjer je bil vpisan kot Peter Natlačen »aus Manče (Krain)«. Lahko sklepamo, da je njegov osem let mlajši brat Marko šel po isti poti in je prva dva razreda gimnazije prav tako končal v Gorici. V arhivu italijanske državne knjižnice v Gorici so le podatki o Petrovem šolanju, glede Marka pa obstoja samo pričevanje njegovega starejšega brata Janeza, da je bratoma nosil

⁶ Zemljiška knjiga Občine Ajdovščina.

⁷ Rokopis spominov Ivanke Rehar.

⁸ Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1945, str. 49–50.

hrano in perilo v Gorico. Če je šel Marko v šolo v Gorico z namenom, da bi postal duhovnik, je bival v knezo-nadškofijskem deškem semenišču Andreanum, ki je delovalo od leta 1857, ali pa v frančiškanski interni gimnaziji na Kostanjevici pri Gorici.

V klasični gimnaziji v Ljubljani

V gimnaziji v Ljubljani je bil Marko Natlačen vseskozi dober učenec in je maturiral z odliko. Med šolanjem v Ljubljani je bival v Alojzijevišču.⁹ Marko Natlačen je pogosto objavljajl v zavodskem glasilu Domače vaje. Uporabljal je psevdonima Podgrižnik (Griže se imenuje pobočje med Mančami in Gočami) in Mančan. Prvič zasledimo njegove prispevke v četrtem letniku (1902/03). Urednik ga pohvali kot obetavnega pisca, Natlačen pa objavlja predvsem osebnoizpovedne prispevke in opise vaškega in kmečkega življenja iz svojega rojstnega kraja. Nekaj prispevkov je izrazito religioznih, kar je bilo v tistem času značilno za dijake, ki so se nameravali posvetiti duhovniškemu poklicu. Spremembo je opaziti v sedmem letniku gimnazije (1905/06), ko večina prispevkov Mančana v Domačih vajah obravnava socialno tematiko ter razkorak med bogatimi in revnimi.

Kot starejšega sogojenca v Alojzijevišču omenja Marka Natlačena France Koblar. Spominja se ga po pokončni drži in samozavestnem koraku. Natlačen je bil dober pevec, a slabši v matematiki, kar mu je kvarilo odliko.¹⁰ V katalogu Alojzijevišča, ki ga hrani arhiv ljubljanske škofije, so podatki o ocenah Marka Natlačena od tretjega do sedmega letnika, ki potrjujejo Koblarjeve navedbe o slabših ocenah pri matematiki. V katalogu je tudi zabeleženo, da Natlačen v osmi gimnaziji ni več bival v Alojzijevišču.¹¹

Študij prava na Dunaju

Marko Natlačen se je že v gimnaziji udeleževal v dijaških organizacijah. Kot abiturient je 11. avgusta leta 1907 prvič prišel v stik s takratnim poslancem za

⁹ Alojzijevišče, ustanova je imela ime po svetniku Alojziju Gonzagu (1568–1591), zavetniku mladine, je bil vzgojni zavod, dijaško semenišče, ki ga je leta 1846 ustanovil škof Alojzij Wolf na Poljanski cesti v Ljubljani. Goriško Alojzijevišče je ustanovil leta 1891 tamkajšnji nadškof Alojzij Zorn. Alojzijevišče je omogočalo dijakom iz revnih družin študij na gimnaziji.

¹⁰ France Koblar (1889–1975), slovenski literarni kritik in zgodovinar, v »Mojem obračunu – iz zapuščine Franceta Koblarja«, ki ga je objavila Nova revija, št 209, str. 164–170. Dr. Koblar je spomine na dr. Marka Natlačena napisal 14. maja 1945. Čeprav nista bila sošolca, sta bila skupaj v Alojzijevišču in pozneje na univerzi na Dunaju. Dr. France Koblar in dr. Marko Natlačen sta bila nazorsko povsem usklajena. Koblar piše v »Zori« 1913/1914 »Katolicizem in literatura«, str 36: »Mi moramo pokazati, da obsežemo celo življenje, da katolicizem ni inferioren del življenja, temveč je edino pravo življenje, namreč k naši narodni literaturi spada tudi vera, ki je pravi slovenski literat ne more prezreti, pa tudi ne zaničevati, ker takrat se je izneveril narodu.«

¹¹ Nadškofijski arhiv Ljubljana, škofijski arhiv, Katalog Alojzijevišča.

mariborski okraj, dr. Antonom Koroščem, na sestanku slovanskih, hrvaških in slovenskih abiturientov v Ljutomeru. V letih od 1907 do 1912 je študiral pravo na dunajski univerzi.¹² V času študija na Dunaju je izgubil starše, leta 1907 mu je umrla mama in leta 1911 oče. Vida Jamšek, hčerka Janeza Natlačena, se iz pripovedovanja svojega očeta spominja, da so s prodajo pridelkov v Trstu podpirali Markovo šolanje na Dunaju tudi iz domačije v Mančah. Za finančni prispevek k doktoratu naj bi bilo tako treba prodati 56 hl vina.¹³ V tem času so stroški za dosego pravnega doktorata znašali 480 kron. Od šolskega leta 1909/10 dalje je Marko Natlačen kot dober študent prejemal Knafljevo štipendijo.¹⁴ Ostal je aktiven v organizacijah in društvih (nekaj časa je bil predsednik Slovenske dijaške zveze 1908–1910). Bil je član in predsednik akademskega društva Danica.¹⁵

Med daničarji je pripadal struji prvakov, ki jih je Ernest Tomec obtoževal, da svojega nazora niso dovolj utrdili in da so premalo načelni katoličani. Sošolec, ki je nekaj časa študiral z Natlačenom na Dunaju, se takole spominja Natlačena v akademskih bojih. Med akademiki niso redki hudi boji, tudi če so člani istega akademskega društva. Ker je Natlačen v prvem letniku svojega študija na univerzi veljal za »prvaka«, so ga kot svojega pridno krtačili in ostro ocenjevali. Pa je nato sam rekel: »Tudi ta stvar je koristna in potrebna. S tem se v človeku ubije egoistična beštja.«¹⁶

Natlačen je objavljajl tudi v visokošolski reviji Zora. Navezoval je stike z akademiki drugih narodnosti. Tako je prirejal skupne izlete s poznejšim predsednikom češko-slovaškega senata, dr. Hrubanom, in tedanjim predsednikom kluba čeških katoliških akademikov na Dunaju, dr. Stojanom. Vzdrževal je stike z dr. Janezom Ev. Krekom in dr. Antonom Koroščem ter jima poročal o življenju v akademskih vrstah.

¹² Cindrič, Študenti s Kranjske, str. 543.

¹³ Iz rokopisa spominov Ivanke Rehar (1934), hčerke Ivane, po pripovedovanju njenega starega očeta Janeza Natlačena (1875–1964). Drugi vir je Vida Jamšek (1921), hčerka Janeza Natlačena, ki živi na rodnem domu Natlačenovih.

¹⁴ Knafljevo štipendijo je podeljeval akademski senat dunajske univerze in je veljala za prestižno. Finančna sredstva za štipendije je Knafljeva ustanova pridobivala iz najemnine za hišo, ki jo je zapustil duhovnik Luka Knafelj v prvem dunajskem okraju na Seilerstätte 2. Tako je ustanova v študijskem letu 1909/10 iz najemnin pridobila 14000 kron, približno 8000 kron pa obresti. O štipendistih Knafljeve ustanove gl. Peter Vodopivec: Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove. Ljubljana 1971.

¹⁵ Danica je rezultat politične diferenciacije, ki je zajela Slovence v začetku devetdesetih let 19. stoletja. Vplivala je tudi na slovenske študente, ki so študirali na univerzah na Dunaju, v Gradcu in Pragi. Akademsko društvo Slovenija je bilo po temeljni usmeritvi laično. Razmere so se spremenile v začetku, ko je na pobudo dr. Antona Mahniča iz katoliških vrst prišla zahteva po ostrejši nazorski in politični usmeritvi. Nekaj katoliško mislečih študentov je izstopilo iz društva Slovenija in ustanovilo katoliško društvo Danica. Geslo Danice je bilo »Vse za vero, dom, cesarja!«, ki so ga čez nekaj let spremenili v »Na delo, krščanstvo«. Društvo je od prvega leta po ustanovitvi izdajalo revijo Zora, ki je izhajala vse do leta 1921.

¹⁶ Slovenec, 24. 10. 1942, str. 3, Trnje v vencu.

Kot študent je vzdrževal stike z domačim krajem. Tako je imel 4. septembra 1910 v šolski sobi na Gočah predavanje o Bosni.¹⁷

Med slovenskimi študenti na Dunaju je veljal za zelo marljivega in gospodarnega in bil kot tak tudi tarča draženja in dovtipov.¹⁸

Po promociji leta 1912 je Natlačen še eno leto ostal na Dunaju in je pri tamkajšnjem deželnem sodišču opravil obvezno enoletno prakso za odvetniške pravnike.

S predavanja mladim študentom prava v šolskem letu 1911/12 lahko razberemo resen in zavzet odnos Marka Natlačena do študija prava. Svaril jih je pred zapravljanjem časa po kavarnah in jih opozarjal na slab vpliv večnih študentov (starih bajt). Bil je zaskrbljen nad premajhno ambicioznostjo in slabim učnim uspehom slovenskih študentov na Dunaju in je s tem v zvezi apeliral: »... če hočemo kdaj priti do svojega znanstvenega središča univerze, moramo – in to velja posebno našemu dijaštvu – drugače pričeti«. V zaključku predavanja lahko razberemo tudi njegov pravniški moto: »... prav svet vladati bo mogel samo jurist, ki je na svojem mestu dober človek po svojem srcu in dober jurist po svojem duhu, polovičarstvo pa povsod samo napoto dela in je vsem v izpodtiko in zasmeh in nesrečo«.¹⁹

Družinsko življenje

Marko Natlačen se je razmeroma zgodaj oženil (21. novembra 1912) z Vido Kos, ki je umrla leta 1914 kmalu po porodu drugega otroka – hčerke, ki je umrla leto zatem. Njegov najstarejši sin iz prvega zakona, Stanko, je postal duhovnik. Vojna ga je zajela v Franciji, umaknil se je v Veliko Britanijo in se tam pridružil kot kurat golističnemu odporiškem gibanju. Po drugi svetovni vojni je živel v Avstraliji.²⁰

Šestega julija 1916 se je Marko Natlačen drugič poročil z Antonijo Vilfan iz premožne družine iz Črnuč pri Ljubljani (gostilna Rogovile). Ob poroki je mama neveste mladoporočencema kupila hišo v Ljubljani na Poljanah, kjer je družina Natlačen živela do konca vojne.²¹ Leta 1917 in 1918 sta se zakoncema rodila si-

¹⁷ Arhiv Republike Slovenije (ARS), Okrajno glavarstvo Postojna (AS 136), okrajni šolski svet Postojna, fasc. 154.

¹⁸ France Koblar: Moj obračun – iz zapuščine Franceta Koblarja. V: Nova revija, 1999, št. 209, str. 168 (dalje Koblar, Moj obračun – iz zapuščine).

¹⁹ Zora: glasilo-narodnega dijaštva (uredil Stanko Majcen). V Ljubljani, 1911/1912.

²⁰ Stanko Natlačen-Malec (1913, Ljubljana–2004, Brisbane, Avstralija). Teologijo je študiral v Parizu in bil 1937 posvečen v duhovnika. Njegovo udejstvovanje na raznih svetovnih bojiščih mu je prineslo več pomembnih odlikovanj, med njimi tudi priznanje »Ordre de la Liberation« Njegovo ime je vklesano na spominski plošči pri vhodu v »Musée de l'Ordre de la Liberation v Les invalides« v Parizu. Po vojni je zapustil duhovništvo. Delal je pri Rdečem križu pri Mednarodni organizaciji za begunce v francoski coni Nemčije in Avstrije. Nato se je preselil v Avstralijo, se poročil, a ostal brez otrok.

²¹ Hišo na Ciril-Methodovi ulici 18 je kupila gospa Neža Vilfanova svoji hčerki Antoniji za doto iz zapuščine škofa Starihe. Škof Stariha je bil misijonar v Severni Ameriki, predvsem med

nova Vladimir Marko in Bogumil Peter, ki sta leta 1919 umrla za špansko gripo. Nato so se rodili še štirje otroci Marija (1919–1983), Marko²² (1921–2005), Anton (1930) in Milena Neža (1931). Družinsko idilo je 26. januarja 1933 presekala 21-mesečna konfinacija v Bilečo, Gacko in Sarajevo.

Samo aretacijo je Natlačen opisal prijatelju, ki ga je pričakal na železniški postaji v Mostarju: »Pred dvema dnevoma sem se bil zvečer s Korošcem vrnil s Sv. Jošta. V Ljubljani so me po povratku že ponoči povabili na policijo in mi povedali, da sem konfiniran v Bilečo in da se bom odpeljal s prvim vlakom. Ni mi bilo dovoljeno, da bi se šel domov poslovit ... Okoli polnoči so me odvedli na kolodvor. Tam sem našel v enakem položaju kakor sebe dr. Kulovca.«²³

Po pripovedovanju sina Toneta²⁴ je bila konfinacija težko breme za Natlačeno-soprogo. Tudi šolski uspehi otrok so začeli pešati. Nadalje se Tone spominja:²⁵

»Nisem imel še treh let, ko je bil oče odpeljan v konfinacijo. O tem dogodku imam samo meglen vtis. Prav dobro pa se spominjam dneva, ko je šla mama peš na Brezje prosit Marijo, da bi se kmalu oče vrnil domov.

Oče je bil mož reda in dela. Šest dni na teden je vstajal ob isti uri. Zajtrkoval je sam v jedilnici (tri dni star kruh, ker so mu nagajali žolčni kamni), nato pisarna, opoldne kosilo doma z družino, nikdar mesa in ne vina, da bi imel čisto glavo za delo, deset minut smrčanja na divanu, a spet nazaj v pisarno. Večerjal je z družino, tokrat s cvičkom iz soda v kleti. Po večerji je igral tarok z nami otroki.

---

priseljenci, ki so takrat prihajali v velikem številu v ZDA. Zaradi slabega zdravja je leta 1909 odstopil, se vrnil v rodno Slovenijo in se je upokojil; v tej hiši in tudi umrl.

²² Marko Natlačen ml. (1921–2005) je maturiral leta 1940 na klasični gimnaziji v Ljubljani. Po začetku partizanskih likvidacij se je umaknil v Italijo in se je vračal domov le za polaganje izpitov. Ob razpadu Italije se je umaknil v Švico in tam dobil od jugoslovanske kraljeve ambasade štipendijo. Po končanem študiju se je zaposlil pri mednarodnem vojaškem sodišču v Nürnbergu kot raziskovalni analitik za balkansko območje, po končanih procesih pa je delal v mednarodni begunski organizaciji (IRO). Leta 1949 se je preselil v Kanado v Montreal, kjer je delal v oddelku administracije pogodb pri letalski družbi Canadair. Po poslovnih zvezah je prišel v stik s podobnim podjetjem ZDA in se preselil v Boston, kjer je tudi umrl.

²³ Slovenec, 24. 10. 1942.

²⁴ Anton (Tone) Natlačen (1930, Ljubljana) je obiskoval osnovno šolo in prvih pet razredov gimnazije v Ljubljani. 4. maja 1945 se je sam s preostalimi begunci umaknil v Avstrijo. Šolanje je nadaljeval v Lienzu in leta 1948 maturiral ter še isto leto je dobil dovoljenje, da se preseli v Kanado. V začetku se je preživljal kot delavec na kmetiji. Na pobudo brata Marka se je 1952 zaposlil v proizvajalcu letal Canadair. Za izobraževanje je obiskoval večerne tečaje na univerzi Mc Gill. Postopoma je prevzemal vse bolj odgovorne funkcije, med drugim je vodil tudi velik program proizvodnje novega lovskega letala za kanadsko letalstvo. Bil je direktor proizvodnje kontrole in industrijskega inženiringa. Upokojil se je na funkciji podpredsednika družbe za področje podpore proizvodnji. Poročil se je s Francozinjo Suzanne, s katero imata sina in hčer. Tonetovi mami Antoniji je pot v ZDA omogočil dr. Miha Krek. Tam si je kmalu našla delo v skladišču trgovine Woolworth. Po upokojitvi jo je Tone vzel k sebi, kjer je živela 14 let in tudi v njegovi družini umrla. Tonetovi sestri Marija z družino in Neža sta prišli tudi v Montreal. Neža je delala eno leto kot služkinja.

²⁵ Pismo Toneta Natlačena Mirku Kovaču.

Ob nedeljah in praznikih je oče šel največkrat k deveti maši v stolnico. Kadar ni bilo šolske maše in preden sem postal ministrant pri jezuitih, sem šel večkrat z njim. Popoldne pa so bili to dnevi sprehodov. Večkrat so se nam pridružili dr. Slavič²⁶ ali pa profesor Lukman²⁷. Oče je imel osebno geslo »Boga se boj in ljubi narod svoj«, po katerem je uravnaval svoje življenje.« To geslo je moj oče zapisal tudi v mojo prvo spominsko knjigo.

Zaposlitve in politična kariera

Po končanem študiju na Dunaju se je leta 1912 dr. Marko Natlačen za stalno vrnil v Ljubljano. Poklicno pot je začel kot koncipient pri prvaku SLS in odvetniku dr. Ivanu Šušteršiču.²⁸ Pozneje je bil odvetniški pripravnik pri dr. Vladislavu Peganu, prav tako enem od vodilnih mož SLS.²⁹ ³⁰

Leta 1919 je odprl svojo odvetniško pisarno v Ljubljani. Kot odvetnik je vodil veliko zadev za Slovensko ljudsko stranko.

Dvajseta leta 20. stoletja so bila Marku Natlačenu naklonjena. Njegova aktivnost v dijaških in študentskih organizacijah in osebna karizma sta bili dobra podlaga za začetek politične kariere v Slovenski ljudski stranki.

Natlačenovo vključevanje v javno življenje lepo ponazarja njegovo aktivno sodelovanje na katoliških shodih leta 1913 in 1923. Na slednjem je imel odmeven govor. Med drugim je govoril »o kongregacijah in inteligenci«. Poudaril je, da za izobražence ni dovolj le shajanje v kongregacijah (takratnih katoliških organizacijah). »Akademična inteligenca želi in potrebuje še druge hrane. Potrebuje znanstvenih predavanj verske vsebine in vseh panog bogoznastva, da se ve orientirati v tem kaosu sveta. S takimi predavanji se bo takoj jeseni začelo; da bi se katoliška inteligenca tudi primerno odzvala!« Zavzel se je še, da se na škofijskem posestvu na Goričanah zgradi Dom duhovnih vaj.³¹

V letih 1925–1927 je bil Natlačen predsednik Orla. Leta 1926 je postal podpredsednik SLS. Leta 1927 je bil v logaškem okraju izvoljen v skupščino ljubljanske oblasti in postal predsednik oblastnega odbora.

²⁶ Dr. Matija Slavič (1877–1958), teolog, rektor ljubljanske univerze 1932/33, 1939–1941, je bil znanstveni slovenski publicist in narodno obrambni delavec. Od leta 1920 je predaval biblične vede na Teološki fakulteti v Ljubljani.

²⁷ Dr. Franc Lukman (1880–1958), teolog, prevajalec spisov cerkvenih očetov Ciprijana, Hieronima, Janeza Krizostoma in Avgušтина. Večkrat je bil dekan Teološke fakultete, 1926/27 tudi rektor Ljubljanske univerze. Od leta 1940 dopisni član SAZU.

²⁸ Benjamina Fajdiga: Dr. Marko Natlačen, ban dravske banovine, diplomsko delo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 1994 (dalje Fajdiga, Dr. Marko Natlačen).

²⁹ Dr. Vladislav Pegan (1878–1955) je bil rojen v Vipavi; od leta 1908 odvetnik v Ljubljani. Med letoma 1908 in 1818 je bil deželni odbornik, član izvršilnega odbora SLS, pristaš dr. Ivana Šušteršiča, čeprav osebni prijatelj Janeza E. Kreka.

³⁰ Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1945, str. 49–50.

³¹ Slovenec, 28. 8. 1923.

Prvo leto šestojanuarske diktature je bil od januarja do novembra komisar istega odbora, nato pa je delal v kulturnih organizacijah in bil med letoma 1931 in 1933 predsednik katoliškega akademskega starešinstva.

Pol leta po vrnitvi iz konfinacije je bil 11. septembra 1935 imenovan za bana Dravske banovine.

V konfliktu s komunistično ideologijo

Propaganda po drugi svetovni vojni in režimsko zgodovinopisje sta sistematično zamolčevala vse vidike Natlačenove zgodovinske osebnosti in izpostavljala le stike z okupatorjem.

Kot vsi meščanski politiki na okupiranem kontinentu je imel Marko Natlačen ob začetku druge svetovne vojne izjemno kočljivo nalogo. Kot predstavnik formalne oblasti je moral v korist sodržavljanov opravljati zastopniško in posredniško vlogo v odnosih z okupatorjem. Kot je razvidno iz njegovega poročila o dogodkih med 6. aprilom in 14. junijem 1941,³² se je naloge lotil z vso resnostjo, a hkrati tudi z zadržanostjo, ki jo zahteva kočljivi položaj naroda pod okupacijo.

Ko je uvidel, da s svojim posredovanjem pri italijanskem okupatorju ne more doseči ničesar, je odstopil z vseh funkcij in se umaknil v zasebnost. Čeprav zasebnik, brez javnih funkcij je še vedno veljal za eno od političnih avtoritet meščanske Slovenije in bil kot tak ovira za prihajajoči revolucionarni red.

Menim, da je bil vzrok za Natlačenovo likvidacijo predvsem njegov konflikt s komunistično ideologijo in da so slovenski komunisti v Natlačenu videli predvsem političnega nasprotnika, ki ga je treba odstraniti.

Med predvojnimi katoliškimi politiki Natlačen ni slovel po skrajnih nazorih. Kot človek razumne vere je bil do drugače mislečih korekten. Dr. France Koblar v svojem Obračunu pove: »Ko je stopil v politiko, je bil cel mož, umirjen delavec in širokosrčen – saj so mu omejeni strankarji šteli v veliki greh in ga dolžili, da podpira »liberalce«. Ni bil zamerljiv, čeprav je kdo na njegov račun kakšno pikro rekel.«³³

Bolj brezkompromisen pa je bil do komunistov. Na začetku leta 1928 je na primer obiskal škofa Jegliča in ga opozoril na prodiranje boljševizma³⁴ v vrste

³² ARS, Osebna zbirka Izidorja Cankarja (AS 1660), fasc. 9/IX. Dr. Marko Natlačen o svojem delovanju med 6. aprilom in 14. junijem 1941. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2001, št. 1, str. 117–147. Ponovni natis iz istega vira pa v knjigi: Mirko Kovač: Ban dr. Marko Natlačen ob stodvajsetletnici rojstva. Ljubljana 2006.

³³ Koblar, Moj obračun – iz zapuščine, str. 168.

³⁴ Danes se zdi govor o boljševizmu kot pripovedka o nečem, kar se je dogajalo v daljnih ruskih stepah, a Metod Mikuž v Pregledu zgodovine NOB, knjiga II. Ljubljana 1962, str. 147, navaja, da je bila Komunistična partija Slovenije zgrajena in vodena po organizacijskih in političnih načelih boljševizma. Tudi Bojan Godeša v članku Priprave na revolucijo ali NOB?. V: Sodobnost, 1991, št. 8-9, navaja da je bila leta 1941 KPS le podružnica KPJ, ta pa le sekcija Komunistične internacionale.

mladine JSZ (Krekova mladina) in na primer zahteval, naj iz Akademskega Orla izključenega Draga Ulage ne štipendirajo več na fizikalni šoli v Berlinu (Škof Jeglič je štipendijo dodelil Ulagi iz lastnega žepa).³⁵

Med letoma 1929 in 1930 je bila partijska organizacija skoraj povsem razbita, a že v letih 1931/32 je ponovno oživela. V tridesetih letih se je KPS okrepila ter pridobila na svojo stran nekatere intelektualce, predvsem mladino, krščanske socialiste in del sokolov.³⁶

Glede na širitev komunizma na srednjih šolah in fakultetah je ban dr. Marko Natlačen 12. februarja 1940 stopil pred banski svet z odmevnim in preroškim govorom. V uvodu navaja ugodne razmere za tako početje:

»V drugi polovici lanskega leta se je komunistična akcija okrepila, in sicer po izbruhu vojne zlasti po sklenitvi zveze med Nemčijo in Rusijo in razdelitvi Poljske, ko so se boljševiki pojavili na Karpatih. Značilno za podkrepljeno komunistično delovanje pri nas je dejstvo, da se komunisti več ne skrivajo v tajnih društvih in tajnem tisku, temveč da nastopajo v formalnem oziru na povsem zakonit način.«

V nadaljevanju med drugim pravi: »Ni čudno, da se je komunistično gibanje, primerno idealizirano, razpaslo celo že med srednješolsko mladino. Imamo dokaze, ki jih je dala preiskava v večjem številu naših srednješolskih mest, da so srednješolci naravnost stopili v službo predstavnikov kominterne, delajo po njihovih navodilih, lovijo pristaše, korespondirajo z enakomislečimi in s takimi, ki ne kažejo dovolj odpora, razširjajo ilegalno propagandno literaturo ali urejujejo in razširjajo lastne propagandne liste in lističe, ki si često nadevajo obleko nacionalnih aspiracij, da bi ostali maskirani.«

Svoj govor končuje: »Moj klic velja preko vas, gospodje, člani banskega sveta, vsem slojem naroda: Pazite kaj se godi v družinah, v društvih, v javnosti, v šoli in v uradih, v industrijskih delavnicah in podzemeljskih rovih, da vas nekoč ne preseneti svet, ki mu bo krščanstvo samo še tarča za pijane dovtype, ruševine več stoletne narodne kulture pa temelj, na katerega bo postavil svoje brezdušno materialistično carstvo. Moj klic velja posebej še vsem poklicnim vzgojiteljem mladine, to je vsemu našemu nižjemu in višjemu učiteljstvu: Najdragocenejše, kar imamo, je izročeno vaši skrbi. Čez deset let bo slovenski svet tak, kakršnega vi danes polagate v mlade duše. Gorje vam, če se izkaže, da njiv niste pleli, ali da ste celo sejali ljuliko!«³⁷

Okupacija Slovenije

Dr. Marko Natlačen je bil Komunistični partiji Slovenije (KPS) očitno v napoto. Tri dni pred napadom sil osi na Jugoslavijo je CK KPS izdal letak, v katerem

³⁵ Metod Mikuž: Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, knj. I. Ljubljana 1962 (dalje Mikuž, Pregled zgodovine NOB, 1), str. 109, 134 in 183.

³⁶ Prav tam, str. 83/1, 96.

³⁷ Slovenec, 14. 2. 1940.

je zahteval, da zaprejo Natlačena in njemu podobne, ter sklenejo pakt o medsebojni pomoči s Sovjetsko zvezo, čeprav je le-ta v tistem času imela sklenjen pakt o nenapadanju s Hitlerjevo Nemčijo.³⁸

Ob nemškem, italijanskem in madžarskem napadu na Kraljevino Jugoslavijo je skupaj s še drugimi predstavniki legalnih političnih strank na območju Dravske banovine 6. aprila 1941 ustanovil Narodni svet za Slovenijo, katerega cilj je bil, da bi se s čim manj žrtvami oblikovalo slovensko avtonomno ozemlje pod nadzorom enega samega okupatorja. V prvih dneh okupacije se je trudil, da bi stvari potekale brez nepotrebne prelivanja krvi in je na primer komuniste, ki so bili v zaporih, ukazal izpustiti. Narodni svet je deloval le do 17. aprila 1941, ko je izvrševanje oblasti prevzel italijanski komisar.

Ko so Italijani okupirano slovensko ozemlje formalno priključili Kraljevini Italiji, so kot posvetovalno telo predvideli tudi Sosvet (Konzulto), ki je bil le posvetovalno telo z namenom sodelovanja pri urejanju življenja prebivalstva, kot je skrb za prehrano, ureditev cen, začetek javnih cestnih del, renoviranje stavb ljubljanske bolnišnice in univerze, pospešitev turizma in tujskega prometa. Na prvi seji Sosveta 3. junija, preden so njegovi člani šli v Rim, je komisar Grazioli ugotovil lojalnost prebivalstva okupacijskim oblastem. Z druge seje Sosveta 26. junija je malo znanega, tretja seja 3. julija je bila nepomembna, na četrti seji 5. novembra pa Natlačena ni bilo več.³⁹

Marko Natlačen je iz Sosveta zaradi represalij (streljanja talcev) okupatorja izstopil 18. septembra 1941.⁴⁰

Pogled na okupacijo Slovenije in politične razmere v prvi polovici leta 1941 ter svoje delovanje v dogodkih med 6. aprilom in 14. junijem 1941 je Marko Natlačen podal v poročilu.⁴¹ Od vsega tam navedenega Natlačenovega delovanja mu VOS očita samo sodelovanje in izstop iz Sosveta. Kot kažejo viri, je Natlačen sodeloval na vsega treh sejah Sosveta in razen same udeležbe na sejah ni znanega nič takega, kar bi ga kompromitiralo kot sodelavca okupacijske oblasti.

Likvidacija dr. Marka Natlačena

KPS je avgusta 1941 organizirala Varnostno obveščevalno službo (VOS). Namen VOS je bil predvsem v tem, da je branil revolucijo in likvidiral tiste Slovence, ki so bili že pred vojno znani kot nasprotniki komunizma. Začele so se likvidacije in samo v Ljubljani je pod streli VOS do Natlačenove likvidacije padlo 49 Ljubljančanov.⁴²

³⁸ Mikuž, Pregled zgodovine NOB, 1, str. 48, 62.

³⁹ Prav tam, str. 303, 304.

⁴⁰ Gl. op. 32.

⁴¹ Prav tam.

⁴² Mikuž, Pregled zgodovine NOB, 1, str. 205–206.

Na jesen 1941 je VOS začel zasledovati tudi dr. Marka Natlačena. V začetku novembra, ko je bil na sprehodu, mu je neznanec blizu Žal izročil pismo z napovedjo likvidacije.⁴³

Dr. Marko Natlačen se ni več čutil varnega, zato je bil v glavnem doma. Njegov sin Tone se spominja: »Ves tisti čas sem v naši hiši videl Italijane samo enkrat, ko so izvedli racijo v naši ulici in preiskali vsako hišo. V Italijo je šel samo enkrat, to je ob priliki potovanja v Rim k papežu in Mussoliniju. Oče je bil prvi, ki je prosil, da gre v Rim, da bi papež kakor tudi Mussolini posredovala pri Nemcih naj prenehajo s strašnim početjem na Gorenjskem in Štajerskem. Z Nemci ni imel absolutno nobene zveze od Celja naprej.

Za post leta 1942 je škof Rožman napisal pastirsko pismo »o ljubezni presvete-ga Srca Jezusovega«: nekaj tednov za tem je dal pobudo, naj se mu vse slovenske družine posvete in mu postavijo svoj družinski prestol. Tako se je tudi naša družina posvetila Srcu Jezusovem. Obred je opravil pater Kopatin in kip Srca Jezusa je bil postavljen na posebno stojalo v jedilnici.

V času pred smrtjo je bil oče precej poglobljen v branje knjige, ki jo je mislim izdal v tistem času dr. Franc Lukman. Bila so to razmišljanja sv. Avguština.

Na jutro umora, ki je bil lep sončen dan, je po zajtrku šel oče na vrt, narezal nekaj vrtnic in jih prinesel v vazo pri kipu Srca Jezusovega. Potem je šel v prvo nadstropje, v spalnico, da se obrije in bil tam, ko je morilec, preoblečen v duhovnika, prišel. Mama, ki je morilcu odprla vrata in ga peljala v jedilnico, je poklicala očeta, da pride doli, ker ima obisk kaplana iz Trebnjega.

Nekaj dni pred umorom je bil pri nas jezuit, pater Kopatin, očetov rojak, in je rekel da se bo trinajstega na obletnico prikazovanja v Fatimi nekaj velikega dogodilo. Očeta smo izgubili, prihranjeno pa mu je bilo mučenje, ki bi ga prizadelo v naslednjih letih. Bi končal v Dachauvu, bi bežal in bil vrnjen ali pa v najboljšem slučaju životaril v tujini odtrgan od ljubljene Slovenije?⁴⁴

Marka Natlačena je 13. oktobra 1942 ustrelil Franc Stadler - Pepe, pozneje razglašen za narodnega heroja. VOS se je za likvidacijo Natlačena odločil septembra 1942. Skupino za opazovanje je sestavljalo več agentov. Med njimi Nuša Pirjevec, Jože Rojc - Lado in Lidija Dermastia. Edo Brajnik - Štefan, je dal ukaz, da se likvidacija izvrši.⁴⁵

V zapisu pogovora o pripravah na likvidacijo, ki ga hranijo v t.i. arhivu VOS, Franc Stadler obširno pripoveduje o sami izvedbi likvidacije. Edvard Kardelj je na sam dan likvidacije prišel v Ljubljano preoblečen v železničarja. Po likvidaciji je Borisu Kidriču in Francu Leskošku napisal pismo, v katerem izraža, da je bil nad dogodkom »prav pošteno razveseljen« ter da naj bi delo (likvidacijo) opravil

⁴³ Ivan Ahčin: Dr. Marko Natlačen ob deseti obletnici smrti. V: Svobodna Slovenija, 16. 10. 1952. Dr. Ivan Ahčin (1897–1960), teolog in glavni urednik Slovenca in viden pripadnik SLS.

⁴⁴ Pismo Toneta Natlačena Mirku Kovaču.

⁴⁵ »Razgovor o pripravah in akciji na Natlačen dr. Marka 13-12-1942«. Arhiv VOS (ARS, AS 1931, te 1499), ponatisnjen v Zaveza, št. 3, str. 95–102.

novinec. Očitno Kardelj o podrobnostih likvidacije ni bil obveščen, saj je bil Standler že izkušen operativec VOS.⁴⁶

Odmevi na likvidacijo dr. Marka Natlačena

Že drugi dan je večina slovenskih časopisov priobčila daljše članke o umoru dr. Marka Natlačena. 15. oktobra 1942 je liberalno Jutro objavilo zapis: »Podli umor dr. Natlačena je izbil sodu dno. Komunističnega divjanja med Slovenci mora biti enkrat za vselej konec! Nobenega opravičila in nobenega licemerstva ne more biti za nikogar, da se ne bi pridružil borbi proti njemu in za njegovo iztrebljenje med nami.«

24. oktobra 1942 je Slovenski poročevalec, glasilo OF, objavil na treh straneh komunike VOS OF o »justifikaciji voditelja bele garde«: »V torek, 13. X. 1942 ob 9 uri zjutraj je organ Varnostne službe OF justificiral na njegovem domu advokata dr. Marka Natlačena, bivšega bana Dravske banovine in dosedanjega vrhovnega vodja bele garde Slovenije.

Obveščevalna služba OF je ugotovila naslednje protislovensko zločinsko dejavnost, ki jo je vršil dr. Marko Natlačen v zadnjem času proti osvobodilni borbi slovenskega naroda:

1. Po tem, ko je sprejel članstvo v sosvetu Ljubljanske pokrajine in konec lanskega leta (v resnici 18. septembra; op. avt.) iz njega izstopil, je dr. Natlačen v letošnjem maju in juniju ponovno navezal tesne stike z vidnimi predstavniki okupatorskih oblasti vseh vrst. /.../«

V nadaljevanju VOS našteva italijanske in nemške oficirje, ki naj bi jih Natlačen sprejemal v svoji vili. O teh stikih pa ne obstajajo nikakršna pričevanja in ni logično, po kaj in zakaj naj bi le-ti k Natlačenu sploh hodili. Še posebej neverjetno je, da bi k Natlačenu hodili nemški oficirji, saj so po zabeležki RSHA (Reichsicherheitshauptamt), ki jo hrani arhiv MNZ, Nemci sumili Natlačena sabotaže oziroma bojkota oblasti.⁴⁷

Jedro očitkov VOS pa niso stiki z okupatorjem, očitki so usmerjeni pred vsem na to, da je na svojem domu sprejemal Slovence, ki so jih komunisti imeli za organizatorje bele garde.

Tisti, ki opravičujejo likvidacijo Natlačena ali pa mu jemljejo pravico do častnega spomina v narodovi zavesti, se lahko naslonijo le na tri očitke:

- članstvo v Narodnem svetu od 6. do 17. aprila 1941 ter v tej vlogi poskus posredovanja pri Nemcih, da bi bili Slovenci okupirani s strani samo enega okupatorja,
- članstvo v Sosvetu od 3. junija do 18. septembra 1941 ter
- izjava lojalnosti Mussoliniju, ki so jo dali člani Sosveta 8. 6. 1941 na obisku v Rimu.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Fajdiga, Dr. Marko Natlačen.

Po tedaj veljavnem vojnem pravu okupator ne bi smel spreminjati zakonodaje okupirane države, niti s silo zahtevati lojalnosti okupiranega prebivalstva okupatorju. Italijani so se v začetku okupacije tega vsaj delno držali, Nemcem pa kaj takega ni prišlo niti na misel. Cilj obiska v Rimu je bil predvsem ohranitev za prebivalstvo znosnejšega okupacijskega režima.

S stališča revolucionarnega prava, ki ga je uvajala OF, delovanje Natlačena v prvih petih mesecih okupacije ni bil največji zločin. Največji zločin je bil, da je bil potencialni vodja bele garde, kot je bela garda umevana v boljševiskem načinu razmišljanja.

Zakaj je bil dr. Marko Natlačen likvidiran, nam pove Edvard Kocbek v svojih razmišljanjih v *Tovarišiji*:⁴⁸

»13 oktober. »V prvih nočnih urah je kurir iz Ljubljane prinesel vest, da so naši danes likvidirali Natlačena. Novica nas je iznenadila, priznati moram, da nas je vse prizadela. Mene ni prizadela kot moralna nepravilnost, temveč kot politična nejasnost. /.../ Prepričan pa sem, da je naše ljubljansko predstavništvo vsestransko premislilo svojo odločitev in pravilno izbralo trenutek za to kazen. /.../

Natlačenova likvidacija je vsekakor zaključek prve faze boja proti domačim nasprotnikom. Z njim je padel tisti predstavnik klerikalne stranke, okrog katerega so se zbirali vsi njeni pravoverni pristaši. Duhovščina je izgubila tistega klerikalnega veljaka, ki je bil pripravljen do skrajnosti varovati njene koristi. Lahko rečemo, da v klerikalnem taboru zdaj ni več človeka, okrog katerega bi se mogla bela garda enotno zbrati. Dana je torej možnost medsebojnih trenj med njenimi manjšimi voditelji. Londonski vladi je odpadel tisti zastopnik, na katerega bi se mogla uradno obračati. In nazadnje je okupator izgubil tistega med slovenskimi kolaboranti, ki bi mu mogel narediti največ uslug. Novica je sprožila intenzivne razgovore, ki so trajali vso noč do jutra.«

Naslednji dan Kocbek še zapiše v dnevnik:

»V Natlačenovi likvidaciji doživljam zakonito porajanje novega prava, revolucionarnega prava in občutka za novo pravico, ki se bo razodela v tej zgodovinski dobi. Ta tragična smrt pomeni z drugimi likvidacijami vred zgodovinski prelom. Ta prelom obstoji v tem, da likvidacija pomeni ne le pravično kazen za izdajalsko sodelovanje, temveč pomeni tudi silovito javljanje novega prava in nove pravice /.../.«⁴⁹

V zadnjem letu življenja dr. Marka Natlačena se je na Slovenskem razplamtel revolucija po boljševiskem vzoru. Komunike VOS o likvidaciji končuje svoj sestavek z besedami: »Njegova smrt je rešila nešteto slovenskih življenj, kajti padel je eden glavnih organizatorjev državljanske vojne med Slovenci v korist okupatorjev.« Kot je pokazala zgodovina, se je z Natlačenovo smrtjo začela prava bratomorna vojna in Natlačen je bil ena prvih žrtev revolucije.

⁴⁸ Edvard Kocbek: *Izbrano Delo I.* Ljubljana 1972, str. 264–267.

⁴⁹ Ironija zgodovine je, da so na temelju tega porajajočega se revolucionarnega prava po koncu vojne dodelili za bivanje vilo Natlačenovih na Poljanah bratu Edvardu Kocbeka, Jožetu.

Slovenska revolucionarna oblast je januarja 1946 oskrunila grob Natlačenovne družine, izkopala posmrtno ostanke Marka, prve žene Vide in otrok Vladimira in Bogumila. Kam so posmrtno ostanke odložili, ni znano.

Iz skromnih razmer na vrh slovenske politike in žrtev komunistične revolucije

Izhajajoč iz siromašne kmečke družine je Marko Natlačen s svojo nadarjenostjo, redoljubnostjo in delavnostjo dosegel blestečo poklicno in politično kariero.

Po končanem študiju prava na dunajski univerzi se je posvetil odvetništvu in politiki. V obdobju šestletnega banovanja se je izkazal kot učinkovit in uspešen politični voditelj. Zlasti na gospodarskem področju.

Benjamina Fajdiga v svoji diplomski nalogi pravi:⁵⁰

»Napredek v gospodarstvu in tehniki je vedno hotel videti utemeljen v narodni kulturi. Ljubezen do slovenske knjige in podobe mu je bila globoka srčna potreba. Že kot oblastni predsednik je pomagal do življenja Narodni galeriji ter prišel na pomoč tudi Moderni galeriji, ki naj bi postala pravi hram nove, porajajoče se slovenske umetnosti. Zavzemal se je za ustanovitev likovne akademije, podpiral izdajanje umetniških zbornikov kakor Groharja in Jakopiča. Bil je prvi ban, ki je razpisal nagradna tekmovanja za likovne umetnike ter dal pobudo za ustanovitev slovenskega zgodovinskega slikanja, ki naj važne dogodke naše zgodovine popularizira v svobodni likovni podobi. Zavzel se je za Društvo znanosti in umetnosti, ki je bila predhodnik Akademije. Spravljjal je v red slovensko univerzo ter ji skupaj z dr. Korošcem postavil trdne temelje. Njun velik spomenik je tudi univerzitetna knjižnica.«

Vse zasluge Marka Natlačena so bile načrtno izrivane iz slovenske narodne zavesti. Bolj kot s skrutitvijo družinskega groba Natlačenovih jim je to uspelo s povojno propagando. Čas je, da se Marku Natlačenu pravično odmeri mesto v slovenskem narodnem spominu in zgodovini.

---

⁵⁰ Fajdiga, Dr. Marko Natlačen.

Božja previdnost nam je poslala strašno preskušnjo. Danes nas je nena-
doma, zadet od morilčevih krogel, zapustil naš preljubi očka, gospod

dr. Marko Natlačen

Ponižno molimo Gospoda nad življenjem in smrtjo: »Zgôdi se Tvoja volja
kakor v nebesih tako na zemlji.«

Pogreb preljubega očka bo v petek, dne 16. oktobra ob 16. uri od mo-
lilnice na žalah na pekopališče pri Sv. Križu.

Slovesna sv. maša za pokoj njegove duše se bo opravila v soboto, dne
17. oktobra ob sedmih zjutraj v stolnici sv. Nikolaja.

Spominjajte se pokojnika v molitvi!

V Ljubljani, dne 13. oktobra 1942.

Nija, žena; Stanko, Iča, Marko, Tone, Nežica, otroci.
Heribert Kren, zet; Neža Vilfan, tašča - in ostalo sorodstvo.

Slovenec, 15. 10. 1941